

PROF. DR. M. İLHAN BAŞGÖZ İLE SÖYLEŞİ

An Interview with Prof. Dr. M. İlhan Başgöz

Evrım ÖLÇER ÖZÜNEL*

Evrım Ölcer Özünel: Sizi tanıtan pek çok yazıda, doğum tarihinizi net olarak bilmediğiniz vurgulanır. Siz de, 1921 ya da 1923 yıllarından birinde, “arpalar biçilirken” doğduğunuzu söylersiniz. Bu uzun ve verimli yaşamınızda folklorla yönelmenizi sağlayan ilk adımı bizimle paylaşır mısınız?

Prof. M. İlhan Başgöz: Doğum tarihim arpalar biçilirken 1921 olmalı. Bu tarihin 1923’le karışmasının tuhaf bir hikâyesi var. Amerikan vatandaşı olurken benim nüfus kâğıdını istediler (çift vatandaşlığım var). Orada doğum tarihim olarak aslı 1339, tashihi 1337 yazılıydı. Amerikan Göçmenlik İdaresi bunun ne demek olduğunu bir uzmana sormuş. Bu uzman da “aslı” kaydını esas almış ve doğum tarihim olarak 1923’ü bildirmiş. Böylece Amerika’daki bütün resmî belgelerde doğum tarihim 15 Ağustos 1923 olarak kaydedildi. 15 Ağustos’un da hikâyesi var. Kaliforniya Üniversitesi’nde işe başlayınca doğduğum yılı, ayı ve günü sordu sekreter. Orada bu çok önemli. Elbet arpalar biçilirken diyemezdim. Ekim dedim. Aradan bir zaman geçtikten sonra aynı soru gene sorulunca bu sefer, verdiğim uydurma ayı unutup Kasım dedim. Sekreter bana dedi ki: “İlhan Bey insan anasından bir defa doğar.” Gülüştük ve ben 15 Ağustos dedim. Amerikan pasaportumda 15 Ağustos 1923 yazar. Doğum tarihim 1921 olmalı. Gemerek’te büyük babam 1337 tarihinde bir ev yaptırmış, taşların birinde bugün bile 1337 tarihi okunuyor. Ben bu ev yapılırken doğmuşum.

Gemerek benim doğup büyüdüğüm yıllarda küçük bir kasaba idi. Babam ilkokul öğretmeni olduğu için, köy çocuklarının dünyasına pek katılmasam da, halk

kültürünün içinde büyüdüm. Annem genç bir kızken Karadağ’a yaylaya çıkarlarmış. Türküler söylerdii:

Karadağ’ın eteğinde
Yayla derler yurdumuz var
Herkes bizi dertsiz sanır
Türlü türlü derdimiz var.

Yazları büyük babamın Çıbık’taki evinde akranım çocuklarla “lıkka” oynardık, “mil” oynardık, “aşık” oynardık. Ben ilkokul dördüncü sınıfta iken babam emekli oldu ve Sivas’a göçtük. Sokakta oynamaya dehşetli düşkümdüm. Okuldan çıkarmaz derhal sokağa koşardım. Karanlık basana kadar çeşitli oyunlar oynardık. Bir sürü oyun tekerlemesi o yıllardan aklımdadır. Sivas lisesinde öğrenci iken Ankara Radyosu, “Bir Türkü Öğreniyoruz” adlı bir program başlattı. Adı sonradan “Yurttan Sesler” olan bu programda Muzaffer Sarısözen her hafta bir halk türküsü öğretirdi. İlk öğrendiğimiz türküler, “Bico nerden geliyor” ve “Bursa’nın ufak tefek taşları” diye başlayan türkülerdi. İçinde büyüdüğüm kültürün, öğrendiğim türkülerin, oynadığım oyunların folklorun konusu olduğunu elbet o vakit bilmiyordum.

Sonra, 1940 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine başladım. İlk iki yıl Türk Diline meraklı idim. Türk Dili hocamız Tahsin Banguoğlu çok iyi doçentti. Öğrencinin halinden anlar ve iyi öğretirdi. Sonra 1943 yılında Pertev Boratav askerden döndü. Folklor ve Halk Edebiyatı dersi vermeye başladı. İlk aldığım derste öğrendim ki, konuştuğu dilin nesir olduğunu öğrenince hayret eden Tartuf gibi, ben de folklorun içinde doğup büyümüşüm de haberim yokmuş. O vakit kararımı verdim folklor dalında doktora yapacaktım.

E.Ö.Ö.: Hocam, belleğinizde kosko-

* Gazi Üniversitesi, Türk Halk Edebiyatı Doktora Öğrencisi, evrimolcer@yahoo.com

caman bir arşiviniz olduğunu biliyoruz. Bu arşivden DTCF yıllarında, Pertev Naili Boratav'ın asistanı olduğunuz günlere dair çarpıcı bir anımsı dergimizin arşivine aktarmanızı rica edebilir miyiz?

İ.B.: Dil Tarih'te benim için en önemli olay 1943 yılında Pertev Boratav'la yaptığımız Kars derleme gezisidir. Bize, Özdemir Sarıca da katılmıştı. Özdemir bir asker öğrenci idi. Kars, Ruslardan kalma siyah taş evleri, Borluk suyu ve Borluk gazozu, Aşık kahveleri, taze kere yağı, (tereyağına kere yağı diyorlardı). Malakan'ın çiftliğinden gelen balı ve Halkevinde seyrettiğim Deli Horon Barı ile beni fena çarptı. Bugün bile bu seyahat bütünü ile bende yaşar. Sesim çok kötü olduğu halde Kars'ta öğrendiğim türkülerini hâlâ söylerim. Elbet yalnız olunca. O vakit Erzurum Sarıkamış arasında Dekovil denilen dar hatlı bir tren işlerdi. Vagonlarında odun sobası yanan bu trenin lokomotifini odunla çalıştırıyorlardı. Odun tükenince tren durur, Sarıkamış ormanlarından kesilip istasyonlara yığılan odunlardan yeteri kadar alınır, tren yeniden harekete geçerdi.

E.Ö.Ö.: Amerika'ya gittiğinizde Türkiye'deki üniversiteler ve eğitim anlayışları ile oradakiler arasında bir fark gördünüz mü? Bu bağlamda, Amerika'daki akademik hayatınızı biçimlendiren Indiana Üniversitesi'nin entelektüel gelişim ve dönüşümünüzdeki yerinden söz edebilir misiniz?

İ.B.: 1960'a kadar bir sürü olay var hayatımda. Dil Tarih'te doktoramı bitirip asistan olmam, Tokat'a sürülmem, öğretmenlikten atılmam, hapsolünmem, salıverilmem, evlenmem, Kars'ta yedek subaylığım. Sonra Amerika'ya gidişim. Amerika'da ilk gittiğim Kaliforniya Üniversitesi'dir. Daha üniversiteye vardığım ilk gün beni şaşkırtan bir olay oldu. Bana fakülte dış kapısının ve ofisimin anahtarlarını verdiler. İstedğim zaman gelip, gece de ofisimde kalabiliyordum. Ya bir şey kaybolursa diye çok korkmuştum. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kapısından çantalarımız aranmadan, hüviyetimizi göstermeden giremezdik. Oradan Indiana Üniversitesi'ne

geçtim ve Türk Folkloru okutmaya başladım.

Bizim üniversite eğitim sistemimizle, Indiana'daki veya daha genel olarak Amerikan üniversitelerindeki eğitim sistemi arasında 60'lı yıllarda önemli farklar vardı. Biz, Almanların otoriteye dayalı hoca-öğrenci ilişkisini almışız. Hocalar çok otoriterdi. Yanlarına yaklaşılamazdık. Ankara'da biz çalışacak bir kahve köşesi bulmakta güçlük çekerdik. Kendi kütüphanemizden eve götürmemiz için kitap vermezlerdi. Amerika'da ise, her öğrencinin kitaplık çalışması için özel masaları vardı. Kitaplık ise gece yarısına kadar açıktı. Indiana Üniversitesi'nin kitaplığında 4 milyon kitap vardır. Ben emekli olmadan önce istediğim her kitabı Türkiye'den satın aldılar. Bu yüzden Indiana Üniversitesi kitaplığında Türkiye'deki Türk folkloru koleksiyonu Türkiye'de hiç bir kitaplıkta yoktur. Demem o ki, Amerikalı öğrencinin her şey elinin altındadır. Maddi yardım da öyle. Öğrenciye ya burs veriliyor, ya ailesi eğitim giderlerini karşılıyor. Üniversite eğitimi çok pahalı bir eğitimidir. Indiana Üniversitesinde yıllık harç ve gider 20.000 dolar olarak hesaplanır. Yine de liseyi Amerika'da bitiren öğrencilerin yüzde 12'si üniversiteye devam ediyor. Bu oran, eğitimin ücretsiz olduğu komünist memleketlerde de tutturulamamıştır.

Başka bir önemli özellik profesörlerin öğrenciye davranışında görülür. Hoca yuktardan bakan bir ceberut değildir. Sistem öyle çalışmaktadır ki, burada öğrenci hocayı sıkıştırır, onu sorgular. Bunun iki nedeni var: Biri her ders için öğrencinin ciddi bir harç ödemesidir. Öğrenci parasının karşılığını ister. İkincisi, belli sayıda öğrenci bir dersi almazsa o ders açılmaz. Hoca güç durumunda kalır, Beğenilmemiş demektir. Ayrıca da Amerikalı Ortaçağ zulmünü ve diktatör yumruğunu tatmadığı için otoriteden korkmaz. Benim dersimde koka kola içen ve derse köpeği ile giren öğrenciler olmuştur.

Bence eğitim sisteminin en önemli yanı, ezbere değil araştırmaya dayalı olmasıdır. Daha ilkokuldan başlayarak öğrenci "paper" yazmaya yöneltilir. Burada lise ve üniversitede lisans altı eğitim öğrenciye

pek bilgi vermez. Yüzeysel ve basit şeyler öğretir. Ancak düşünme ve araştırma yeteneğini geliştirir. Ama doktora programına gelince iş değişir. Dünyanın dört tarafından, Amerika'yı sevsin sevmesin, öğrenciler doktora yapmaya gelir. Dünyanın en iyi doktora eğitimi Amerikan üniversitelerinde verilir. Ancak, yurt dışından gelen öğrencilere biraz göz yumulur, onlar fazla zorlanmadan doktora alabilirler. Yani Amerika'da doktora yapan her yabancı öğrenci ille de değerli bir bilim adamı adayı olmaz. Niceleri, okuyup yazacak kadar dahi İngilizce bilmeden doktorasını alır ve döner. Orta doğudan gelen bol paralı öğrenciler bunların başında yer alır.

Bunlara bakarak Amerikan eğitim sisteminin sorunsuz olduğu sonucuna varmamak gerekir. Nice üniversite vardır ki, parayı veren düdüğü çalar ve üniversiteyi bitirir.

Bana gelince ben Indiana Üniversitesi'nde her şeye yeniden başladım diyebilirim. Boratav gibi bir hocadan okuduğum halde burada bir öğrenci gibi yeniden okumak zorunda kaldım. Amerika'ya gelince İngilizce bilmiyordum. Sonra biz Ankara'da yalnız Türkçe yazılan kitapları okumuştuk. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulurken bazı yabancı kitaplar satın alınmış ve onlarla kalınmış. Benim Fransızcam iyi idi. Ama folklor dalında Fransızca yazılmış bir kaç kitaptan başka bir şey okumamıştım. Burada üniversiteye giren bir öğrenci dünyanın bütün dillerinden İngilizceye çevrilmiş muazzam bir kitap dünyası ile karşılaşır. Elini hangi konuya atsa, konunun en önemli kitapları anadilinde elinin altındadır. Öğrenci ders notlarından çok ders dışı kaynaklardan öğrenir.

E.Ö.Ö.: Siz, ülkesine ve kültürüne bu denli âşık bir insan olarak yıllarca yurt dışında yaşadınız. Buna karşın laboratuvar alanınız hep bu topraklar ve üzerinde üretilenler oldu. Folklor ürünlerini bağlamsal özellikleriyle değerlendiren ve her defasında yeniden yaratılan bir gösterim olarak gören bir bilim insanı olarak, sahada yaptığımız çalışmalar sırasında karşılaştığımız en ilginç derleme anı sizce hangisiydi? Bizimle paylaşır mısınız?

İ.B.: On yıllarca yurt dışında yaşadığım halde, neden Türk folkloru üzerinde çalıştığımı soruyorsunuz. Ben Amerika'ya gelirken yanımda büyük bir folklor hazinesi ile geldim. 1943 yılından itibaren derlediğim metinler kasetlerde, dergilerde buraya geldi. Kimsenin Türk folkloru üzerinde bir şey bildiği yoktu. Adı sanı bilim çevrelerinde bilinmeyen bir hoca öğrencisinden duyduğu beş Bektaşî fıkrası yayımlamış, o kadar. Amerika bilim dünyası folklorumuz hakkında ne öğrenmişse benden öğrendi. Amerikan folkloru üzerinde çalışamazdım. O konuda pek değerli bilim adamları çalışıyordu. Onlarla aşık atamazdım. Kendi folklorumuzla ilgilenmem bu nedenle normaldi.

Alan çalışmalarında beni en çok etkileyen Aşkale'nin bir köyüne yaptığım gezi oldu. Erzurum'dan bir at kiralayarak köye vardım. Hüseyin Dede'ye konuk oldum. Heybemde zebellah Grundig marka bir ses alma makinesi ile Hüseyin Dede'nin evine indim. Kimim, neyim sormadılar. Alevilerde mihman Ali'dir. Hüseyin Dede bir türlü sazı eline almıyor. İşi şakaya vurdum. Ben Ankara'dan geliyorum. Hayvanlarımız için eksik vergi vermişiniz, hayvanlarınızı sayacağım, size yeni vergiler yazacağım dedim. İnanmadılar ve buzlar çözüldü. Ses makinemi indirdim, Hüseyin Dede gene nazlanıyor. Yemek ortaya geldi. Gidip heybemden bir şişe rakı getirdim. "Dede sofrada demsiz olmaz" dedim. Bu yetti. Hüseyin Dede çağırdı oğlunu "Bu adam cin midir, şeytan mıdır, getir şu sazı" dedi. Onun türkülleri şimdi Milli Kütüphane'dedir.

E.Ö.Ö.:Harvard Üniversitesi'nden Gönül Tekin'in Ayvalık'ta gerçekleştirdiği yaz okulu çalışmaları, üniversite tarafından destekleniyor. Böylece okul hem Türkiye'nin tanıtımına hem de alana önemli katkılar sağlayabiliyor. Sizin de Türkiye'de yaz aylarında farklı üniversitelerden bir araya gelen öğrenci ve folklor gönüllüleri ile birlikte çalışmalar yaptığınız bir yaz okulu oluşturma çabalarınız olduğunu biliyoruz. Güre'deki bu projenizin seyrini anlatır mısınız?

İ.B.: Ayvalık'ta Tekinlerin gerçekleştirdiği kurs hem Türkiye'de Koç Holding'den,

hem Harvard Üniversitesi'nden destek alıyor. İyi bir iş yapıyorlar. Aynı şeyi ben Güre'de yaptıracağım bir evde gerçekleştireceğim. Kimseden yardım istemedim. Her yaz 20 gün kendi bilim dalımda dersler veriyorum. Artık yaşlandım. Bilmem o binayı ne yapacağım.

E.Ö.Ö.: Modernleşmeyle birlikte dünyanın pek çok yerinde folklor çalışmalarının köyden kente doğru bağlamsal bir göç yolu izlediğini gözlemek mümkün. Bu bağlamda, folklor konusunda yarım asır hizmet vermiş bir insan olarak son dönemde folklorla ilgili yapılmış çalışmalar arasında ufuk açıcı bulduğunuz bir yapıtı ya da kuram var mı? Bu bağlamda özellikle Türkiye'de yapılan yakın dönem folklor çalışmaları ve akademik düzeydeki kurumsal faaliyetler hakkındaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?

İ.B.: Folklor kuramsal yaklaşımlarda son elli yılda büyük değişimler yaşadık. Fransız mitoloji bilgini George Dumézil'in çok sevdiğim bir yorumu var. Diyor ki, "en değerli folklor kuramının ömrü on beş yıldır, sonra yerini bir başka yaklaşıma bırakır. Ama gerekli bilgilerle derlenen malzeme değerini hiç kaybetmez." Ben Amerika'ya gelince metin yayımlaması ve motif çalışmalarını moda idi. Sonra öteki sosyal bilimlerin etkisi ile fonksiyon çalışmaları moda oldu. Ben de Türk bilimcilerinin fonksiyonu konusunda bir araştırma yayınladım. Sonra V. Propp'un etkisi ile masalın morfolojik yapısı moda oldu. Onu sosyal çevre içinde araştırma yöntemi izledi. Onun ardından, Gösterimci (performance) yaklaşım ön safta yer aldı. Gösterim 30 yıldan fazla bir zamanda bugün de ilgi çeken bir yaklaşım. Şimdilerde "ethnopoetic studies" modası var. Her söylemde şiirsellik arayan bu gelişme etnografya ile folklor çalışmalarını yaklaştırdı. Ötekinin söylemlerini incelerken, ötekinin bakış açısı önemli sayılıyor.

Bu kuramları izleyen çalışmalar yaparken dikkat edilecek bir şey var. Hiçbir kuram, bir kültürü tümünden izah etmeye yetmez. Amerika'ya gelen yabancı örgencilerin çoğu hemen bir kuramı öğrenir kendi kültürlerine uygular ve tamam bizim

kültürü de bu kuram açıklıyor derler. Bu yanlış bir yaklaşımdır. Kuram alıp oradan kültüre bakmak yerine kültürden kurama varmak doğrudur. O vakit kuramı eleştirmenin yolu açılır.

E.Ö.Ö.: Asla emekli olamayacak bir bilim insanı olarak son dönem projelerinizden, yaptıklarınızdan ve gerçekleştirmeyi düşündüklerinizden söz edebilir misiniz? Bir de son olarak biz genç folklor araştırmacılarına yol haritası olması için söyleyeceklerinizi öğrenmek isteriz.

İ.B.: Bu yaşta neden hâlâ usanıp yorulmadan yazıp, dersler verdiğimi de soruyorsunuz. Gözleminiz doğru. Şimdiye kadar çeşitli dergi ve gazetelerde basılan yazılarımı Pan Yayınevi "39 Anbar" adı ile basıma hazırlıyor. "Türk Folkloruna Giriş" adlı bir ders kitabının yazılması da bitmek üzere. Van'daki şark hizmetim bitmiş görünüyor, 2009 Sonbahar döneminde de ODTÜ'de ders vermeye başladım. Ahmet Kutsi Tecer köylülere sormuş neden oynuyor, halay çekiyor, horon tepiyorsunuz, Cevap şu: "Oynamasak yaşayamayız beyim." Benim de elim ve dilim oynamazsa galiba yaşayamam.

Âşık Veysel'in şöyle bir dizesi olacak. "Geçer dolaplardan erer arzuya". Ben de nice dolaptan geçtim. Bu dolapların daha kolaylarından geçen nice arkadaşım şu gerçek dünyaya bir çivi çakmadan göçtüler. Ben hâlâ ayak diriyorum. Yahya Kemal'in çok sevdiğim bir dördlüğü var:

Bir merhaleden güneşle derya görünür,
Bir merhaleden her iki dünya görünür.
Son merhale bir fasl-ı hazandır ki sürer,
Geçmiş gelecek cümlesi rüya görünür.

Ben henüz bu rüyaya dalmadım. Ama son merhaleden olmanın ince sızısı içindeyim. Bütün okuyucularınıza selam ederim.

E.Ö.Ö.: Hocam, öğrenciniz olma şansını yakalamış biri olarak dergimiz adına size çok teşekkür ediyorum.